

Мср Саша Туцаковић, асистент
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
ORCID: 0000-0002-7720-4314

Прегледни научни рад
УДК: 648(37)
DOI: 10.46793/XXMajsko2.227T

О УГЛЕДУ ПРОФЕСИЈЕ ЧИСТАЧ ОДЕЋЕ (*FULLO*) У СТАРОМ РИМУ*

Резиме

Углед одређене професије може битно утицати на место које ће њени припадници заузимати у друштву. Чистачи одеће имали су веома важан задатак – чистили су, глачали и избељивали одећу, која је у старом Риму имала велики значај у свакодневном животу иоле истакнутијих грађана. Одлазак код чистача одеће била је уобичајена пракса у градовима. Гледајући из угла данашњице, постојање радионица за чишћење одеће у антици, делује по прилично егзотично. Због тога ће се у раду дати одговор на питање: Какав је био углед професије чистач одеће у старом Риму? У том циљу, у раду ће се обрадити професионално деловање чистача одеће, а након тога ће се анализирати ставови Римљана према овој професији.

Кључне речи: чистач одеће (*fullo*), *fullonicae*, стари Рим, углед.

1. Увод

Професија чистач одеће била је надалеко позната међу старим Римљанима. О томе сведоче археолошки остаци радионица за чишћење одеће (*fullonicae*), велики број сачуваних фрагмената из радова римских правника, разноврсна књижевна дела у којима се помињу припадници ове професије, као и различити натписи и ликовни прикази.

У друштву какво је било Римско, у којем је одећа била симбол друштвеног статуса и која је одражавала целокупну личност појединца, занат који је ту одећу чинио уредном, сам по себи, био је од значаја у свакодневици оних грађана, који су водили рачуна о свом имиџу. Иако је реч о познатој и значајној професији, која је захтевала одређено знање и вештине и од које се могло

* Рад је резултат научноистраживачког рада аутора у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2024. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

поштено зарадити, може се поставити питање њеног угледа у тадашњем друштву.

Углед једне професије одређен је количином уважавања које друштво изражава према тој професији. Зато ће се у раду анализирати однос Римљана према професији чистач одеће. Међутим, како би се разумели узроци који су утицали на тај однос, потребно је осврнути се претходно на професионално деловање чистача одеће у старом Риму.

2. Професионално деловање чистача одеће

Чистачи одеће били су занатлије. Да би неко био чистач одеће, разуме се, требало је да савлада сложени поступак рада са новом или ношеном одећом. Тај поступак започињао је гажењем, рибањем и цеђењем одеће, која је била потопљена у воду помешану са детергентима. Као детергент коришћен је устајали урин или различите врсте фулерове земље (*creta fullonia*).¹ Након што детергент продре у текстил, који би гажењем постао сабијен, приступало би се испирању одеће у чистој води, а након тога, одећа би била окачена да се осуши. Осушена одећа је затим четкана, рашчешљавана и шишана, како би на крају била стављена у пресу која је била дизајнирана за потребе глачања одеће. Сврха ових радњи била је да се отклоне неравнине и нежељени набори на тканини. Осим наведених третмана, чистачи одеће владали су и вештинама кађења одеће сумпор – диоксидом и накнадног третирања одеће различитим врстама фулерове земље, у циљу избељивања или давања додатног сјаја одећи.²

Чистачи одеће су свој посао обављали у радионицама које су се најчешће означавале термином *Fullonica*, а у употреби су били и појмови *Fullonicum* и *Fullonium*.³ Оне су мање – више изгледале по сличном обрасцу. Свака радионица имала је чврсто постављене кадице у нишама, ограђене зидовима у висини руку. Флор (*Flohr*) управо истиче да ове кадице представљају непобитан доказ у археологији да је ископан објекат била радионица за чишћење одеће, јер без тих кадица у нишама идентификација радионице је прилично неизвесна.⁴ Ове радионице су такође имале и по неколико базена за

¹ Plinius, *Naturalis Historia*, 28, 68; 28, 91; 28, 84; 35, 197 - 198.

² За детаљнији приказ целокупног поступка чишћења одеће види Туцаковић, С., *Услуга прања, глачања и избељивања одеће у старом Риму*, Зборник радова: Правна регулатива услуга у националним законодавствима и праву Европске уније, Крагујевац, 2023, стр. 316–319.

³ Станковић, Е., *Наднице за чишћење одеће у античком Риму*, Зборник радова: XXI век - век услуга и Услужног права, књ. 9, Крагујевац, 2018, стр. 29.

⁴ Flohr, M., *Exploring the limits of skilled craftsmanship: The fullonicae of Roman Italy*, *Les Savoirs Professionnels des gens de métier Romains. études sur le monde du travail dans les sociétés urbaines de l'empire romain*, Publications du Centre Jean Bérard, Naples, 2011, стр. 90.

испирање одеће, који су се снабдевали водом из аквадуката, јер је познато да је још у периоду републике преливена вода (*aqua caduca*) била намењена купатилима и радионицама за чишћење одеће.⁵

Радионице за чишћење одеће налазиле су се у табернама, атријуму (*atrium*) кућа и посебним зградама које су наменски изграђене за чишћење одеће.⁶ Оне које су биле смештене у табернама и атријуму кућа, налазиле су се у великом броју случајева на атрактивним и видљивим местима. Радионице у табернама имале су углавном од две до три кадице у нишама, а оне у атријуму кућа су имале од пет до десет кадица. Ове радионице биле су оријентисане на пружање услуга људима из градског окружења, који би долазили код чистача одеће и доносили му одећу на третман и на тај начин задовољавали своју потребу за уредном одећом. У складу са таквим опредељењем, већина ових радионица имала је и посебан део, који Флор назива „продавницом“, у којем су примане муштерије приликом доношења и одношења одеће.⁷

Радионице у посебним зградама биле су изузетно велике. Број кадица за гажење одеће у овим зградама варира од 30, па чак и до преко 90, што указује на то да су имале велики број радника који су обављали различите послове у њима. Као што се јасно види по броју кадица, неколико десетина радника било је ангажовано само за почетну фазу третмана - на гажењу одеће. Имајући у виду капацитете, ове радионице биле су сконцентрисане на сарадњу са трговцима одећом, који би донели веће количине нове, неношене, односно необрађене одеће на третман, пре него што је продају.⁸ С обзиром на величину ових радионица и на велики број запослених, у њима нису морали да раде чистачи одеће који познају целокупан занат чишћења одеће, већ због сложене организације рада, довољно је било да радници буду обучени за поједине фазе тог посла, као што је нпр. гажење одеће у детерцентима или испирање одеће.⁹ Дакле, за већину њих и не може се рећи да су били чистачи одеће у том занатском, односно професионалном смислу.

Чистачи одеће су по свему судећи добро зарађивали и међу њима је вероватно било поприлично богатих људи. О томе најпре сведоче радионице које су са опремом коју су садржале биле веома скупе.¹⁰ Осим тога, чишћење

⁵ Владетић, С., *Категорије корисника и сврхе за које се користила вода из римских аквадуката*, Зборник радова: Савремени правни промет и услуге, Крагујевац, 2018, стр. 419; Изузетак су биле поједине мање радионице Помпеји, које нису имале базен. Чистачи одеће из тих радионица највероватније су одећу испирали на јавним чесмама, Flohr, М., *нав. чланак*, стр. 90.

⁶ Flohr, М., *нав. чланак*, стр. 92.

⁷ Исто, стр. 98.

⁸ Исто, стр. 93.

⁹ Flohr, М., *нав. чланак*, стр. 100.

¹⁰ Bradley, М., *It All Comes Out in the Wash: Looking harder at the Roman fullonica*, *Journal of Roman Archaeology*, Volume 15, 2002, стр. 38.

одеће представљало је луксузну услугу. Дакле, што су људи били на вишим положајима и имали више новца, то су чешће долазили код чистача одеће, како би им уредио одећу којом су, поред осталих ствари, изражавали свој статус у друштву. Цене њихових услуга током највећег дела римске историје, због недостатка извора остале су непознате, али ако је судећи по Диоклецијановом едикту о ценама (*Edictum de pretiis rerum venalium*), може се рећи да су цене услуга чистача одеће биле поприлично више од услуга многих других занатлија.¹¹

Чистачи одеће имали су своја професионална удружења која су се означавала термином *collegium*, *sodalicia* или *coetus*. Вероватно је једно такво удружење у Помпеји подигло чувену статуу свештенице Еумахије.¹² Чистачи одеће обожавали су Минерву и у њену част славили празник Квинткварту (*Quinquartus*),¹³ а симбол чистача одеће била је Минервина света сова – *ulula*, која је нашла своје место на неколико сачуваних ликовних приказа у ископаним радионицама за чишћење одеће.¹⁴

3. Мишљење Римљана о професији чистач одеће

Према Цицерону, Римљани су посебно ценили земљорадњу као најуноснији, најпријатнији и за слободног човека најдостојнији начин стицања имовине.¹⁵ Као пример послова за које је потребно више знања или која доносе већу општу корист, наводе се медицина, архитектура, васпитавање омладине итд.¹⁶

На занате су гледали са ниподаштавањем. Говорећи о томе које занате и друга занимања треба схватити племенитим, а које ниским, Цицерон наводи да се све занатлије баве нижим послом, јер у једној радионици не може бити ничег привлачног.¹⁷

Парадоксално у свему томе јесте чињеница да су кружиле гласине да је Цицеронов отац наводно био чистач одеће. Плутарх је написао да се за разлику од Цицеронове мајке Хелвије, која је била племенитог порекла, за Цицероновог оца не може тако поуздано утврдити његово порекло, јер једни кажу да је

¹¹ Станковић, Е., *нав. чланак*, стр. 32; Карајовић, Е., *Диоклецијанов едикт о ценама*, докторска дисертација, Београд, 1993, стр. 239;

¹² Flohr, M., *The World of the Fullo: Work, Economy, and Society in Roman Italy* (*Oxford Studies on the Roman Economy*), Oxford University Press, Oxford, 2013, стр. 334.

¹³ Plinius, *Naturalis Historia*, 35, 143; Ovid, *Fasti*, 3,815—832.

¹⁴ Flohr, M., *нав. чланак*, стр. 98–99.

¹⁵ Cicero, *De Officiis*, 1, 150.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто.

одрастао у радионици за чишћење одеће, док према другима припада роду чији је родоначелник краљ Волшчана Тул Атилије.¹⁸

Додатну сумњу у вези професије Цицероновог оца, распирује Касије Дион наводећи говор Квинта Фуфија Калена, који је представљао својеврсну реплику на Цицеронов говор против Марка Антонија. Кален је у току реплике поставио питање Цицероновог богаћења и успона на друштвеној лествици, јер како каже, ни породицу ни богатство му није завештао отац чистач одеће, који се издржавао од својих умиваоника, прљајући их сваког дана и сваке ноћи најгнуснијом прљавштином. Из тога изводи констатацију да сину таквог оца није страшно да гази и раствара оне који су супериорнији од њега, злостављајући их на начин који се практикује у радионицама и на угловима улица.¹⁹

Након тога, Кален директним питањима напада Цицерона, *ad hominem*, због исмевања Марка Антонија, који је у младости дошао нагао на Форум приликом прослављања римског древног празника – Луперкалије (*Lupercalia*), у којима наводи да Цицерон припада истој сорти као и његов отац, да је одрастао го међу нагим људима – његовим сапутницима, скупљајући одећу умазану овчјом балегом, свињским изметом и људским изметом, да је носио туђу одећу коју би његовом оцу оставили на чишћење, а коју би му свукли када би га неко срео и препознао. Наводећи како је Цицерон одговорио да није осудио Марка Антонија зато што је учествовао у церемонији, већ зато што је го на форуму држао говор, Кален је иронично узвикнуо: „Наравно, овај момак се у радњи за чишћење одеће упознао са свим лепим својствима, да би могао да открије праву грешку и да је укори како треба!“²⁰

Дакле, из Каленовог говора, који је према Касију Диону наводно одржан у сенату, произилази изразит потцењивачки став према професији чистач одеће. Као што се може запазити, основни извор ниподаштавања ове професије од стране Калена јесте прљавштина и смрад, а онда простаклук и грубост људи у радионицама, који су, без велике памети и образовања, оскудно одевени или са задигнутом туником, такорећи голи, газили умазану одећу у урину и који су имали обичај да се без питања послуже туђом одећом, или што би правници рекли, да чине *furtum usus* – крађу употребе.

Омаловажавање чистача одеће произилази и из Сенекиног писма Луцију, у којем му пише о лаким и кратким вежбама, које на пријатан начин замарају тело, а не одузимају пуно времена. Сенека као пример тих вежби наводи трчање, покретање руку држањем тешких предмета (данашњим речником – тегова) и скакање, или оно које подигне тело високо, као што је скок Салијеваца, или, „...да се мало презривије изразим, скокови чистача одеће“.²¹ Дакле, Сенека је са презиром гледао на гажење и скакање по одећи у мокраћи и

¹⁸ Plutarchus, *Vitae Parallelae*, Cicero, 1, 1.

¹⁹ Cassius Dio, *Historia Romana*, 46, 4.

²⁰ Cassius Dio, *Historia Romana*, 46, 5.

²¹ Seneca, *Epistulae Morales ad Lucilium*, 15, 4.

другим детерцентима од стране чистача одеће, што је и разумљиво, јер и данас никоме не би био идеал да гази и скаче по таквим хемикалијама. Зато не треба да чуди када Сенека говори Луцију да може да изводи скокове налик на оне које чине Салијевци, или оне омаловажавајуће, какви су били скокови чистача одеће.

Да су овакви ставови о професији чистач одеће били укоренењени међу Римљанима, показује и Јулије Фирмик Матерно, који готово четири века након Каленовог говора помиње чистаче одеће у свом познатом делу „*De Nativitibus sive Matheseos*“. Говорећи о значењу када се Меркур нађе са Сунцем у седмој кући по дану, истакао је да ће људи који су тада рођени бити моћни, да ће се бавити великим пословима и да ће умрети насилном смрћу. Међутим, ако се Меркур са Сунцем нађе у седмој кући, али ноћу, људи који су тада рођени претрпеће многа зла, а да би зарадили за хлеб, бавиће се нижекласним занимањима, која подразумевају одвратне, прљаве или смрдљиве вештине. Као пример таквих занимања, између осталих, наводи и чистаче одеће.²²

Фирмик на још једном месту пише о чистачима одеће, готово на истоветан начин. Тумачећи ситуацију рођених када је ноћна карта и када се ниједна планета не налази у десетој кући, док су Меркур и Јупитер у шестој, навео је да постоји могућност да ће се бавити бедним или смрдљивим занатима као што су чистачи одеће, кожари, обућари, воденичари, вунари и слично.²³

Бредли (*Bradley*) је позивајући се на Фронтинов фрагмент 2, 91 из дела „О водоснабдевању Рима“ (*De aquis urbis Romae*) тврдио да је Фронтин сматрао да су чистачи одеће недостојни корисници хладне и чисте воде.²⁴ Међутим, тумачењем овог фрагмента не може се извући такав закључак, као ни било који други закључак у погледу угледа професије чистач одеће, јер је предмет овог фрагмента сасвим друга ствар. Наиме, Фронтин је у 2, 91 описао како је Нови Анио искварио квалитет вода из других цевовода, јер је коришћен у време несташице за њихову допуну и да су томе нарочито допринели чесмари који су дозвољавали да се вода улива у друге цевоводе чешће него што је то било објективно потребно, а што је довело до тога да се на пример *Aqua Marcia*, толико чиста и свежа, користила за потребе купатила, чишћења одеће,²⁵ „... па чак и за сврхе, које су сувише подле да их помињемо“.²⁶ Зато је одлучено да се аквадукти раздвоје, тако што је на пример *Aqua Marcia* коришћена за пиће, а

²² Firmicus Maternus, *Matheseos Libri VIII*, 3,7.

²³ Firmicus Maternus, *Matheseos Libri VIII*, 10, 8.

²⁴ Bradley, M., *нав. чланак*, стр. 37.

²⁵ Владетић, С., *Квалитет воде у старом Риму*, Зборник радова: XXI век - век услуга и Услужног права, књ. 7, Крагујевац, 2016, стр. 148.

²⁶ Frontinus, *De aquis urbis Romae*, 2, 91.

вода са старог Аниа за наводњавање „...и потребе које се могу задовољити водом која није довољно здрава за људски организам...“.²⁷

Дакле, Фронтин уопште не пише о томе да су чистачи одеће због лошег угледа своје професије недостојни да користе *Aqua Marcia*. Суштина његове дискусије је у томе да воду *Aqua Marcia*, због њеног изузетног квалитета, треба користити искључиво за пиће,²⁸ а да се за наводњавање, купатила, радионице за чишћење одеће и друге сврхе, може користити и мање квалитетна вода, која није довољно здрава за пиће, али која ипак задовољава те сврхе.

Бредли наводи да су чистачи одеће симболизовали незгодна правна питања, о чему сведочи велики број правних текстова о оштећеној, изгубљеној или украденој одећи, који дају неповољну општу слику о чистачима одеће као непоштеним људима и лоповима, чије радионице су биле пуне мишева.²⁹

Наиме, чистачи одеће представљали су својеврстан уџбенички пример лица која су одговарали за кустодију.³⁰ Одговорност за кустодију подразумевала је да чистач одеће одговара и за случај, изузев више силе. Као пример одговорности за кустодију од стране чистача одеће, римски правници су наводили различите ситуације: када му неко украде одело које му је било дато на чишћење,³¹ ако је несвесно заменио огртаче двојице муштерија,³² ако му мишеви изгризу одећу поверену на чување,³³ ако је одело без знања или против воље власника дао трећем лицу, па је од трећег лица украдено.³⁴

Без жеље да се на овом месту анализира одговорност за кустодију, ипак треба констатовати да је централна ствар у овим фрагментима појачана одговорност чистача према наручиоцу посла за одећу која му је поверена на чишћење. Треба имати у виду да одећа, са једне стране, није била ни мало јефтина, а са друге стране, вероватно је често долазило до њене крађе или оштећења од стране трећих лица или животиња. Због тога је требало заштити наручиоца посла тако што су чистачи одеће дуговали надокнаду штете наручиоцу посла на основу *actio locati*, иако нису били криви за то што је неко на пример успео да им украде одећу која је окачена да се суши испред радионице или зато што је миш преко ноћи оштетио тогу која је била спакована на тезги.

²⁷ Владетић, *Квалитет воде у старом Риму*, стр. 148; Frontinus, *De aquis urbis Romae*, 2, 92.

²⁸ Исто тако Flohr, М., *нав. дело*, стр. 325.

²⁹ Bradley, М., *нав. чланак*, стр. 37.

³⁰ Gai *Institutiones*, 3, 205 – 206; D. 4, 9, 5 пр.; Туцаковић, С., *нав. чланак*, стр. 314.

³¹ Gai *Inst.*, 3, 205 – 206; D. 4, 9, 5, пр.; D. 47, 2, 12 пр.; D. 19, 2, 25,8; D. 19, 2, 60, 2; D. 47, 2, 53, 9.

³² D. 19, 2, 13, 6.

³³ D. 19, 2, 13, 6; Види и D. 9,1,2 пр.

³⁴ D. 47, 2, 49, 4.

Дакле, Бредлијев навод да су чистачи одеће у правним изворима били приказани као преваранти и лопови не може се прихватити, јер највећи број ових извора говори управо о томе да је чистач одеће имао право на пеналну тужбу (*actio furti*) против лопова због интереса да ствар сачува. Могуће је да су поједини чистачи били повезани са лоповима, да су кришом давали својим рођацима туђу одећу на послугу, што је свакако крађа (*furtum usus*), да су неки имали проблем са мишевима у радионици и да су зато римски правници у складу са сопственом прагматичношћу и казуистиком толико често наводили чистаче одеће, али ипак опасно је изводити закључке о угледу целокупне професије на основу претпоставке о понашању појединих њених припадника,³⁵ односно на основу фрагмената у којима се не говори о угледу.

Чистачи одеће често су били предмет српдње међу античким ауторима. Тако Макробије у „Сатурналијама (*Saturnalia*)“ пише о Сулином сину Фаусту. Када је Фауст чуо да му је сестра истовремено у вези са два љубавника, са Фулфијем, сином чистача одеће и Помпејем Макулом (презиме Макула на латинском значи „мрља“), рекао је: „Изненађен сам што сам затекао своју сестру са мрљом, видевши да има услуге чистача одеће“.³⁶ Позната је и смешна сцена из Апулејевих „Метаморфоза“ када чистач одеће изненада открива жениног љубавника, који је био сакривен испод инсталације за кађење одеће сумпор – диоскидом. Док је муж вечерао са пријатељем и својом женом, љубавник је почео да кија услед испарења сумпора.³⁷

Чистачи одеће појављују се и у неколико Марцијалових епиграма.³⁸ Најпознатији је онај у којем наводи да једна жена, по имену Таис (*Thais*), смрди горе од старе тегле похлепног чистача одеће која је управо разбијена на сред улице.³⁹ Овај епиграм указује на прљав начин прикупљања мокраће од стране чистача одеће. Наиме, чистачи одеће су постављали посуде испред својих радњи, како би од пролазника сакупили мокраћу за потребе функционисања радионице.⁴⁰ Они су вероватно били порески обвезници чувеног Веспасијановог пореза на мокраћу (*urinae vectigal*).⁴¹

Плаут у својим комедијама на више места помиње чистаче одеће.⁴² На пример, у комедији „Магарци“ (*Asinaria*), чистачи одеће помињу се у сцени када се матрона Артемона крије у ћошку са Паразитом, који ју је довео како би ухватила мужа у блудничењу. Кријући се, посматрала је мужа Деменета и сина

³⁵ Види D. 39, 3, 3; Упореди Bradley, M., *нав. чланак*, стр. 37.

³⁶ Macrobius, *Saturnalia*, 2, 2, 9.

³⁷ Apuleius, *Metamorphoses*, 9, 22 -27.

³⁸ Martial, *Epigrams*, 3.59, 6.93, 12.59, 14.51.

³⁹ Martial *Epigrams*, 6.93.

⁴⁰ Владетић, С., *Водовод и канализација у старом Риму*, Зборник радова: Право и услуге, Крагујевац, 2012, стр. 442.

⁴¹ Suetonius, *De Vita Caesarum*, Vespasian, 23; Туцаковић, С., *нав. чланак*, стр. 316.

⁴² Plautus, *Pseudolus*, 782; Plautus, *Aulularia*, 508.

Агрипу који, припремајући се за оргије, флертују са девојком Филенијом. Након што је Деменет изговорио низ увреда на рачун своје жене - Артемоне, како би се додворио Филенији, изјавио је: „Ти Филенијо мени, а мојој жени – смрт!“. Артемона је тада рекла за себе: „Не могу остати чврста (*durare*)“. Чувши ту изјаву, Паразит јој је поспрдно одговорио: „Ако ниси научила занат чистача одеће, не треба се чудити. Сада је сасвим прикладно да му изађеш пред очи“.⁴³ Смисао ове шалтиве опаске је у томе, да није ни чудо што не може да остане чврста, када не влада вештинама „за учвршћивање“, као што владају чистачи одеће, који својим радом чине одећу чвршћом, згуснутијом и непромочивом.

Као што се види на основу наведеног, професија чистач одеће, као таква, суштински није била уважавана од стране Римљана.

Међутим, Флор (*Flohr*) истиче да је поред улаза у неколико радионица за чишћење одеће у Помпеји, пронађено не мање од седам натписа, на пет различитих локација, поводом избора за одређене локалне јавне функције, у којима се позивају пролазници да гласају за одређеног кандидата, уз навођење професије људи који раде у тим радњама – чистачи одеће (*fullones*), као и имена тих лица. Из тога изводи закључак да су, због експлицитног навођења назива професије, чистачи одеће давали додатан кредибилитет предизборном натпису и да је циљна група којој су се обраћали, узимала у обзир њихово политичко мишљење.⁴⁴ Изводећи статистику о томе колико се чешће појављују овакви предизборни натписи чистача одеће у односу на предизборне натписе неких других професија, Флор жели да укаже на професионални углед чистача одеће, који је имао одређену тежину као „кредибилан аргумент у реторици предизборне кампање“.⁴⁵

Не може се лако помирити идеја да седам или више предизборних натписа чистача одеће указују на углед њихове професије, са претходно наведеним текстовима у којима се на веома јасан и готово једнообразан начин изражавају ставови о угледу професије чистач одеће. Ови предизборни натписи не показују чак ни углед тог чистача одеће као појединца. Свако је на својој радњи могао да напише шта год хоће и самим тим да подржи оног кандидата за ког сматра да је најбољи. Ако се чак и претпостави да је сам кандидат тражио од чистача одеће да га овај подржи,⁴⁶ то опет не треба приписивати угледу професије, већ је вероватније да је таквом кандидату стало да обезбеди што бољу предизборну пропаганду за различите слојеве становништва и да на прометним местима буду исписани одговарајући предизборни слогани, којима му се изражава подршка од стране што већег броја људи који се баве различитим професијама. То свакако не значи да би имао мањи кредибилитет

⁴³ Plautus, *Asinaria*, 907.

⁴⁴ Flohr, М., *нав. дело*, стр. 73-74; Flohr, М., *нав. чланак*, стр. 87.

⁴⁵ Flohr, М., *нав. дело*, стр. 337.

⁴⁶ Види Flohr, М., *нав. дело*, стр. 338.

међу бирачима, да није било натписа чистача одеће, јер не могу они њему делегирати углед који ни сами нису имали. Опасно је из археолошких остатака изводити закључке који су у директној супротности са великим бројем писаних фрагмената у којима се непосредно и јасно говори о угледу професије чистач одеће.

4. Закључак

Након анализе одабраних текстова који се односе на чистаче одеће, уз појашњење њиховог професионалног деловања, закључак о угледу њихове професије намеће се сам по себи. За професију чистач одеће, која је у књижевним изворима толико исмевана и понижавана, без обзира колико су ти извори били елитистички настројени, не може се рећи да је била угледна професија.

У својој свакодневици, чистач одеће је долазио у контакт са великим бројем људи. Што су људи били богатији, то би чешће доносили одећу чистачу да је уреди. Свакако, да би неко дао одећу чистачу, потребно је да има одређено поверење у њега, јер као што се види из правних текстова, различите непријатне ситуације у пракси су се могле десити, а одећа није била ни мало јефтина. Од овог заната чистачи одеће су могли добро да зараде, а неки да постану и прилично богати.

Међутим, познато је да занатлије генерално нису биле уважаване у старом Риму. Штавише, када не би постојао ни један једини писани извор о чистачима одеће, опет се не би могле другачије поставити ствари од онога како је то урађено у великом броју текстова, јер сви припадници различитих професија у старом Риму, који су искључиво пружали услуге у циљу задовољења потреба појединих лица, а од чијег рада није произилазила никаква општа добробит, нису могли да очекују признање широких народних маса за то што су радили. То произилази из устројства друштва, религије, морала, васпитања и дисциплине, који су утицали на однос тадашњег друштва према држави.

Римско друштво је нарочито уважавање исказивало онима који су својим пожртвовањем задужили државу. У таквом друштву, у којем је највећа врлина било служење општем добру, по цену живота, не може се ни очекивати да један занат, какав је чишћење одеће, буде уважаван. Не може се рећи да је угледна професија она, која је подразумевала гажење, рибање, цеђење, испирање, чешљање, шишање и кађење одеће, скупљање урина, напоран и прљав посао, само зато што се од ње добро зарађује, или зато што постоји велики број удружења чланова те професије, или велики број подигнутих споменика итд. Имајући то у виду, може се истаћи да се углед у старом Риму није тако лако куповао, за разлику од данас.

*Saša Tucaković, LL. M., Assistant
Faculty of Law, University of Kragujevac*

ABOUT THE REPUTATION OF THE PROFESSION OF CLOTHES CLEANER (*FULLO*) IN ANCIENT ROME

Summary

The reputation of a certain profession can significantly affect the place that its members will occupy in society. Clothes cleaners had a very important task - they cleaned, polishing and bleached clothes, which in ancient Rome had great importance in the daily life of more prominent citizens. Going to the clothes cleaner was a common practice in the cities. Looking at it from today's point of view, the existence of workshops for cleaning clothes in antiquity seems rather exotic. Therefore, the article will answer the question: What was the reputation of the profession of clothes cleaner in ancient Rome? For that cause, the article will deal with the professional activities of clothes cleaners, and after that, it will analyze the attitudes of the Romans towards this profession.

Key words: *Fullo, fullonicae, ancient Rome, reputation.*

Литература

- Apuleius, *The Golden Ass or Metamorphoses*, Translated with an Introduction and Notes by E. J. Kenney, Penguin Books, 1998.
- Bradley, M., *It All Comes Out in the Wash: Looking harder at the Roman fullonica*, *Journal of Roman Archaeology*, Volume 15, 2002.
- Владетић, С., *Водовод и канализација у старом Риму*, Зборник радова: Право и услуге, Крагујевац, 2012.
- Владетић, С., *Категорије корисника и сврхе за које се користила вода из римских аквадуката*, Зборник радова: Савремени правни промет и услуге, Крагујевац, 2018.
- Владетић, С., *Квалитет воде у старом Риму*, Зборник радова: XXI век - век услуга и услужног права, књ. 7, Крагујевац, 2016.
- Gai Institutiones*, превод Станојевић, О., Београд, 1982
- Гај Свтоније Транквил, *Dvanaest rimskih careva*, пријевод Носу С., Напријед, Загреб, 1978.
- Dio Cassius. *Roman History, Volume V: Books 46-50*. Translated by Earnest Cary, Herbert B. Foster. Loeb Classical Library 82. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1917.
- Карајовић, Е., *Диоклецијанов едикт о ценама*, докторска дисертација, Београд, 1993.

- Луције Анеј Сенека, Писма пријатељу, Превео с латинског Албин Вилхар, Матица српска, Нови Сад, 1987.
- Macrobius, *The Saturnalia*, Translated with an introduction and notes by Percival Vaughan Davies, New York and London, Columbia University Press, 1969.
- Марко Тулије Цицерон, *Филозофски списи*, превели Бранко Гавела и Василије Томовић, Матица српска, Нови Сад, 1987.
- Martial, *Epigrams*, with an English translation by Walter C. A., William Heinemann, London, G. P. Putnam's Sons, New York, 1919.
- Ovid's Fasti*, an English translation by James George, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London, William Heinemann Ltd., 1931.
- Plaut, *Asinaria*, preveli Cifrak, M., Crnković, K., Repušić, M., Sušac M., Latina et Graeca, Vol. 2 No. 1, Zagreb, 2001.
- Plautus, *Aulularia*, With notes critical and exegetical and an introduction by Wilhelm Wagner, Deighton Bell and Co., Cambridge, 1876.
- Plautus, *The Pseudolus of Plautus*, Edited with introduction and notes by Auden W. H., University press, Cambridge, 1896.
- Pliny, Natural History, with an English translation by Jones W. H. S., Vol. VIII, XXVIII-XXXII, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London, William Heinemann LTD, 1963.
- Pliny, Natural History, with an English translation by Rackham, H., Vol. IX, XXXIII-XXXV Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London, William Heinemann LTD, 1952.
- Plutarh, *Usporedni životopisi*, III, prevod i beleške Zdeslav Dukat, August Cesarec, Zagreb, 1988.
- Станковић, Е., *Наднице за чишћење одеће у античком Риму*, Зборник радова: XXI век - век услуга и Услужног права, књ. 9, Крагујевац, 2018.
- Туцаковић, С., *Услуга прања, глачања и избељивања одеће у старом Риму*, Зборник радова: Правна регулатива услуга у националним законодавствима и праву Европске уније, Крагујевац, 2023.
- Firmicus Maternus, *Matheseos Libri VIII*, Translated by Jean Rhys Bram, Noyes Press, Park Ridge, New Jersey, 1975.
- Flohr, M., *Exploring the limits of skilled craftsmanship: The fullonicae of Roman Italy*, Les Savoirs Professionnels des gens de métier Romains. études sur le monde du travail dans les sociétés urbaines de l'empire romain, Publications du Centre Jean Bérard, Naples, 2011.
- Flohr, M., *The World of the Fullo: Work, Economy, and Society in Roman Italy (Oxford Studies on the Roman Economy)*, Oxford University Press, Oxford, 2013.
- Herschel, C., *The Two Books of Water Supply of the City of Rome of Sextus Julius Frontinus*, Longmans, Green, and CO., New York, London, Bombay and Calcutta, 1913.
- Watson, A., *The Digest of Justinian*, University of Pensilvania Presss, Philadelphia, 1998.